

---

## Recenze

---

### **Miroslav Pauza: Idea strukturální demokracie**

#### **Politická filosofie na principu respektu k Řádu skutečnosti**

Praha, Filosofia 2019. 849 s.

Na počátku letošního roku se čtenářům dostala do rukou v mnoha ohledech výjimečná práce Miroslava Pauzy. Je věnována české politické filosofii a konkrétně se zaměřuje na reflexi některých významných podob diskursu o demokracii. Úhlem pohledu je zejména porovnání Masarykova pojetí demokracie a pozoruhodné alternativy, kterou se pokusil v kontextu své koncepce tzv. skladebné filosofie formulovat J. L. Fischer. Z tohoto pohledu tak práci můžeme považovat i za podnětný příspěvek k loňskému 125. výročí narození J. L. Fischera a letošního 170. výročí T. G. Masaryka.

Nejedná se přitom pouze o historiografickou analýzu. M. Pauza v předmluvě upozorňuje na jistou inflaci, vágnost a nejasnost samotného pojmu demokracie v naší současnosti. Doslova k tomu píše: „... Athéňané v 5.–4. století př.n.l. přesně věděli, v čem jejich demokracie spočívá, zatímco dnes je na Západě obsah tohoto pojmu natolik široký a nejasný, že se zákonitě stává předmětem trvajících teoretického i praktického sporu.“ (s. 14)<sup>1</sup> Ba dokonce je zde obsaženo upozornění, že přes tradiční uznávání zrodu demokratického systému v antickém Řecku jsou jeho dnešní reálné podoby v mnoha parametrech přímým opakem athénské demokracie (s. 13). Kniha tak může být i podnětným příspěvkem do ryze soudobé diskuse nad otázkami demokracie v dnešním světě.

Kritický přístup autora vedl ke zdařilému pokusu o začlenění vlastního tématu práce do mnohorozměrného dobové i koncepčně kontextuálního rámce. Značně rozsáhlý text tak nabízí nejen pohled na jedno z témat českého filosofického myšlení, ale i řadu doplňujících poznámek a analýz. Ty přitom nelze vnímat jako rušivé „odbočky“ od vlastního jádra celého textu. Čtivé a erudovaně promyšlené zpracování a informační hutnost z nich činí velmi podstatnou a užitečnou součást Pazovy práce. Za všechny uvedme např. reflexe hlubších souvislostí (Brentano, Husserlův pohled na Galilea aj.) v kapitole o krizi evropské civilizace – včetně upozornění na pozoruhodnou blízkost směřování Fischerových a Husserlových myšlenek (s. 104 an.; s. 153; s. 156).

O šíři Pazova záběru nepřímo svědčí i vpravdě impozantní jmenný rejstřík, který mj. poskytuje velmi dobré vodítko, pokud se čtenář rozhodne procházet v prvním náhledu Pazovým textem „per partes“. Práce je totiž uspořádána do až příliš

---

1 Všechny stránkové odkazy v závorkách v textu se vztahují k recenzované publikaci.

jednoduché strukturace. Po předmluvě a krátké masarykovské ouvertuře je vlastní text rozčleněn do čtyř kapitol – 1. Principy strukturální („skladebné“) filosofie, 2. Krize evropské civilizace, 3. Úkoly a možnosti teorie a 4. Idea strukturální demokracie. Zde poněkud kriticky poznamenejme, že text (i vzhledem k již zmíněnému množství doplňujících pasáží) by získal na větší přehlednosti, pokud by byl rozčleněn do patřičných podkapitol. To je zřejmé zejména u kapitoly poslední, která tvoří bezmála polovinu rozsahu celé práce.

Pauzova kniha směřuje k podrobné analýze geneze a podoby Fischerových úvah o demokracii, které vznikly pod zorným úhlem vnímání evropské civilizace meziválečné doby jako krizové. Fischerova politická filosofie a filosofie dějin je zde přiblížena jako organická součást celoživotního systematizujícího úsilí, které vyústilo do originální podoby funkcionalistické strukturální koncepce – tzv. skladebné filosofie (její stručný výklad nabízí 1. kapitola). Dobový kontext je v dalším textu přiblížen a využit jednak prostřednictvím odkazů na historické (politické, ekonomické, ideologické aj.) i teoretické (věda i filosofie) souvislosti evropského meziválečného vývoje. A samozřejmě druhou rovinu představují obdobné kontextuální odkazy i na situaci u nás.

Významný z hlediska tématu je zejména pohled na proměny reflexe otázek demokracie v naší společnosti. Podle M. Pauzy lze dobový diskurs o demokracii po vzniku samostatného státu rozčlenit do dvou linií. Prvá z nich chápe demokracii jako svého druhu společensko-ideový politický stav, který garantuje svobodný diskurs i rozvoj všech oblastí společenského života. Podle Pauzy sem lze přiřadit (přes nespornou různorodost pozic i názorů) např. Beneše, Rádlu, Čapka, Peroutku či Šaldu. Jak text naznačuje, tyto autoři se nezabývají podstatou či původem demokratického řádu, ale především jej považují za samozřejmou a nutnou podmínku lidské autenticity a důstojnosti. Ona druhá varianta reflexe je charakterizována promyšlením demokracie jakožto filosofického tématu, hledáním jejích hlubších (ontických) legitimizačních kořenů. Tuto podobu filosofie demokracie reprezentuje obvykle Masaryk. M. Pauza dodává, že sem je třeba zařadit (vedle Vorovky, Hoppeho či Pekaře) i postupně vyvrávající filosoficky promyšlenou koncepci strukturální demokracie J. L. Fischera. Ovšem s tím, že jde o sekulární alternativu vůči pojetí Masarykovu. M. Pauza v této souvislosti upozorňuje, že J. L. Fischer takto fakticky vstoupil do diskuse s jinak v daném tématu víceméně nezpochybnovanou Masarykovou autoritou (s. 507–508).

Fischer se při svém přemýšlení o filosofii dějin a o řádu skutečnosti zčásti přibližuje v kladném hodnocení epochy středověku k těm kritikům moderní civilizace, kteří právě v novověkém odvratu od řádu spatřují zdroj krize a úpadku (např. Spengler, Spann, Berdajev, naši katoličtí autoři). Navrhovaný návrat k období středověkého stavovského uspořádání však podle něj není řešením potíží, k nimž dovedl civilizaci kapitalistický systém (s. 194 an.).

Souhrnně bychom mohli z Pauzovy analýzy Fischerova myšlení vyčíst především to, že Fischer (na rozdíl od Masaryka) zůstával víceméně historickým pesimistou. Kapitalistický systém je pro něj trvajícím zdrojem onoho odvratu od řádu skutečnosti, je ze své podstaty antidemokratický. Dosavadní pokusy o jeho překonání cestou nastolení socialistické společnosti nebyly dostatečně důsledné. Ač levicově zaměřen, neváhá Fischer kriticky analyzovat realitu sovětského bolševického systému. Ve své *Krizi demokracie* již v roce 1933 podrobuje kritické analýze i italský fašismus a německý nacismus, což je z hlediska našeho dobového kontextu dlouho přetrvávajících vlašných a rozpačitých reakcí nesporně cenné a pozoruhodné. Souhrnně Fischerovu kritiku dobově aktuálních pokusů o překonání krize Pauza shrnuje takto: „Cesta fašistická a nacistická ... nabídlá jako řešení jen národní solidarismus imperiálního nebo rasového zabarvení. Cesta sociálněreformistická ztroskotala proto, že zde je hlavní metodou parlamentarismus, vlastně snadno kompatibilní se stávajícím kapitalistickým pořádkem. A konečně cesta bolševická neuspěla proto, že je fakticky jen zrcadlovým obrazem kapitalismu – státním socialismem, násilně prosazovaným stranickým aparátem a represivními složkami.“ (s. 733) Sám Fischer navrhoval jako jeden z kroků syntézu toho, co je v těchto pokusech pozitivní, aby mohla být nastolena ona strukturální demokracie, v níž spatřoval dosažení či nastolení shody s tzv. řádem skutečnosti. Mělo by jít o sekulárně založenou realizaci ideje humanismu v demokratickém společenském systému, který může být jedině novou verzí socialismu. Zájmy celku budou nadřazeny svobodě jednotlivců i sociálně ekonomickým rozdílům, celá společnost bude jedním integrovaným celkem.

Zde M. Pauza upozorňuje na problém: Proč (je-li existence řádu univerza realitou) se tento řád neprosazuje jako nevyhnutelnost a v životě společnosti ve skutečnosti panuje primitivismus, dekadence či v nejlepším případě průměrnost? Dalším problémem je i to, že Fischerova vize nového typu společnosti je vizí „holokracie“ – dominance sociálního celku (vize, která nebere v potaz sociální stratifikaci ani problém individuální svobody). Tu je zajímavé, že starší podobné verzi Bolzanové jsou v práci věnovány jen ojedinělé zmínky. Jako třetí příklad částečné rozpornosti Fischerovy koncepce je pak uveden i problém, který bychom snad mohli nazvat vyhasínáním, banalizací či vulgarizací původních ideálů a hybných myšlenek společenského pohybu. Tedy ani v novém společenském řádu tak nebude entuziasmus a étos trvale udržitelnou kvalitou (s. 788). Na těchto příkladech lze ukázat, že Fischerova koncepce je v mnoha ohledech ambivalentní a vnitřně rozporná natolik, že ji M. Pauza neváhá označit za utopickou (s. 733). I přesto ovšem nezbyvá než souhlasit se závěrečným hodnocením. M. Pauza píše: „Kniha, která není psána pro to, aby změnila svět, je psána marně. Jinou věcí ale je v tomto směru neuspět.“ Ostatně i K. Čapek v roce 1935 napsal, že „... se nakonec hlásí o něco, co mu nemůže nikdo upřít: o čest, že byl poražen“.

I přes nepochybnou problematičnost jsou Fischerovy myšlenky o strukturální podobě demokratického společenského systému cenné v mnoha ohledech – jako dobové svědectví, jako výraz filosofova neutuchajícího hledačského úsilí v promýšlení provokujících otázek realizace lidského osudu, jako inspirace k úvahám o dnešku v historických paralelách i v pohledu navýsost současném, k pohledu na místo filosofie v naší kultuře ... Pauzova kniha je i v tomto smyslu nesmírně cenná – nejen proto, že je erudovaným představením jistých stránek díla pozoruhodné osobnosti našich dějin filosofického myšlení. Tato kniha koneckonců představuje takovéto osobnosti dvě – právem si zaslouží i označení opus magnum Miroslava Pauzy.

*Petr Jemelka*